

Եւ քու աչքերդ նայեցան ամէն սրտի
Անդորրացաւ տունը խաղաղ ծովին վրայ
Նակի մը պէս
Նաւի մը պէս որ մօտեցած էր ափունքին
Յայգահըմայ լոյս — կղզիի մը ծովափին —

Կանայի մէջ
Ի Գալիլեա
Հարսանիք էր
Աղաւինին տանիքին վրայ կը միչէին
Լուսնի լոյսով
Հարսանիք էր հրաշքի սիրով
Եւ Դուն եկար
Ու ոտքերուդ հետքին վրայէն եկան սրտեր
Ու ծաղկեցաւ կեանքը վըճիտ նըւիրումով
Հարսը արտում
Տրտում անոյշ աղջիկ մըն էր
Եւ տունն ամբողջ կը բարախէր սրտի մը պէս
Գինով ու մոայլ
Ու կը բխէր երգը երկրին աղքիւրներէն
Ու կը բխէր լոյսը երկրին ճըրագներէն

Արսէն Երևան

ՈՒԽՏԱՒՈՐԻ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ

(ՏԵՇԻՐԻՆԱԿԱՆ ՎԱՅՐԵՐԵՆ)

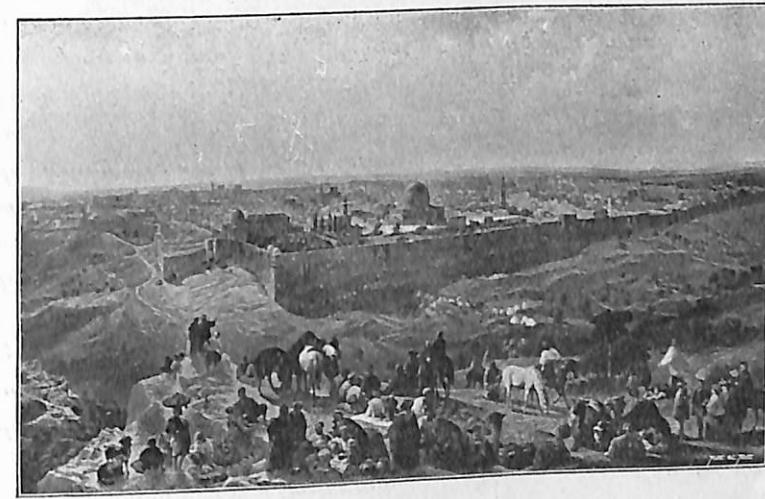
1099 թուականին խաչակիր բանակը, ճամբորդէն ուրիշ ճամբորդի քով կ'եր-թան. իրենց կերպարանքն կը հասկցով և անվեհեր զօրավարներու ա-ռաջնորդութեամբ, երբ տւագուտ ըլրան մը ըրջանը կ'ընէ, — կ'աւանդէն պատ-միչները, — յանկարծ կանգ կ'առնէ և ահա ըիչ մը հեռու առջեւը կը տարածուի զիծ մը պատուարներու, աշտարակներու, տաճարներու և շէնքերու: Այդ՝ այնքան փափաքուած Երուսաղէմ քաղաքն էր: Ուրախութեան և մխիթարութեան սուրբ զգացումով մը կը լեցուի ամէն զինուորի սիրու և հիսամթափումի մը մէջ 40,000 հոգի միաձայն կը գոչէ « Երուսաղէմ, Երուսաղէմ »: Եթէ ոչ նոյն եռանդեամբ, Երուսամ ըսել նոյն թափով, կրկնե-րայց կրնամ ըսել նոյն թափով, առաջնորդ առաջնորդ երարու « Երուսաղէմ, Երուսաղէ-ցինը երարու « Երուսաղէմ, Երուսաղէմ » երբ հեռուէն ցոյց տրուեցաւ մեզ մը » երբ հեռուէն ցոյց տրուեցաւ մեզ մը: Եւ շուրջ 100 հոգի քրանսացի ուխ-ան: Եւ շուրջ 100 հոգի քրանսացի ուխ-ան տաւրներ, որոնց մասնակցելու բախտն առնեցեր էի, թափեցանք շոգեկառըին պա-տուհանները տեսնելու քաղաքը: Ու հե-ռուէն կը տեսնուէին մեզի պատուարներու կատարներ, մզկիթներու սուր ծայրեր, զանգսկատուններու գլուխներ և խառն շէնքերու կոր և ուղիղ գծեր: որոնք հետ-զհետէ կը մօտենան, կը խոշորնան և կու տան նստած քաղաքի մը կերպարանքը: Շոգեկառը յոզնած, հեւալով կանգ կ'առ-սաղէմ: Վար կ'իջնենք շոգեկառըէն: կա-յարանը՝ որբան պարզ նոյնքան հանդալու մեզի ծանօթ քաղաքներու կու գծեր: որոնք հետ-զհետէ կը մօտենան, կը խոշորնան և կու տան նստած քաղաքի մը կերպարանքը: Երու-նէ: արդէն քաղաքին առջեւն ենք. Երու-սաղէմ: Վար կ'իջնենք շոգեկառըէն: կա-յարանը՝ որբան պարզ նոյնքան հանդալու մեզի ծանօթ քաղաքներու կու գծեր: որոնք հետ-զհետէ աղասու հազուած տղաք որոնք կը պահէ աղասու հազուած տղաք որոնք ձեռնքաց ողորմութիւն կ'ուզեն. մէկ քանի ինքնաշարժի վարիչներ յաճախորդ կը ինքնաշարժի վարիչներ յաճախորդ կը ինքնուն, ուրիշ կարգ մը մարդիկ մէկ

գեն նեղ և քարայատակ փողոցներ, հին թեան: Հին Երուսաղէմի մէջ ենք: Փողոցները նեղ, քարոտ, մարդ միշտ սահելու վտանգի մէջ: Շուկաներուն մէջ խանութներն իրենց պայրանքով շատ առաջ եկած, ճամբուն կէսը կը զրաւեն, անցուղարձը դժուարին. մաքրութեան պակաւին միջին դարու շէնքի մը մնացորդները կը կրէ: Մէկ անկիւնը, բաւական լայն հինցած և փայտեայ գուռ մը. Ա. Յարութեան տաճարը, այսպէս կը կոչեն տեղացիք Սուրբ Գերեզմանի և յարակից սրբավայրերը: — Դուռը իր ամբողջութեամբ կը բացուի ու մեր թափօրը մուտք կը կատարէ անկէ . . . եկեղեցի մը չեմ կրնար ըսել. խոշոր հրապարակ մը, չորս կողմը և վրան զոց. մէջը զանազան շէնքեր իրարմէ անկախ և բաժնուած: Կեզզո՞նը, այսպէս ըսելու համար, բոլորածեւ շէնք մը. հակառակ բարձրութեան, ցած դուռ մ'ունի, որուն զլխուն՝ կը վասի կանթեղ մը: Դրան երկու կողքին հաստ մարած մոմեր: Մեր թափօրը հուսկ կանգ կ'առնէ այդ բոլորածեւ շէնքին առջեւ: Առոր մէջ կը հանգչի Յիսուսի Ա. Գերեզմանը: Ֆրանչիսկեան հայր մը « բարի եկայք »ի խօսքը կ'ըսէ. որուն կը պատասխանէ մեր առաջնորդը՝ « շնորհակալութեան » խօսքը: Երկիւղածութեամբ կը ծնրադրենք ու յետոյ մէկիկ մէկիկ նախ տեսակ մը նախագաւիթէ անցնելով, կը մօտենանք բուն Ա. Գերեզմանին. պատին կից ճերմակ մարմար մը, որուն տակ 19 դար առաջ հանգչած է Փրկչին մարմինը: Կրօնական երկիւղածութեամբ եւ լուսութեամբ կը համբուրենք զայն և ակընթարթի մը իսորենինը ահաւոր խորհուրդը: Առաջին այցելութիւնը նուիրական և ուխտաւորի. որբան անուշ և սակաւատեւ: Օրը կը տարաժամէր: Մասնական այցելութիւնը յաջորդ օրը և կարգաւ:

Առաջին օրն է որ կ'ապրինը Երուսաղէմի մէջ. սուրբ կոչուած ամենէն, որքան յիշատակ, որքան պատմութիւն ունի ան իր մէջ: Դպրոցական աշակերտի նման կը հետեւինը մեր առաջնորդ հօր, ծանօթ բոլոր վայրերուն և տեղական սովորու-

թեան: Հին Երուսաղէմի մէջ ենք: Փողոցները նեղ, քարոտ, մարդ միշտ սահելու վտանգի մէջ: Շուկաներուն մէջ խանութներն իրենց պայրանքով շատ առաջ եկած, ճամբուն կէսը կը զրաւեն, անցուղարձը դժուարին. մաքրութեան պակաւին միջին դարու շէնքի մը մնացորդները կը կրէ: Մէկ անկիւնը, բաւական լայն հինցած և փայտեայ գուռ մը շնչել կը վափակի: Ուղորմութիւն խնդրողները անպակաս են ամէն անկիւն և փողոցի զլուխ նստած, կիներ դէմքերնին զոց. ամէն անցորդի ետեւէն իրենց լեզուով կ'աղաղակեն բան մը՝ զոր մենք չենք հասկնար: Կարծէք պիտի ըսենք. Երուսաղէմ իր նախկին կեանքէն շատ քիչ բան փոխեր է: Քալելու ընթացքին կը հանդիպինը տարբեր ցեղերու պատկանող դէմքերու. տարագի զանազանութիւն ամէն բայլի: Անցնելով այսպէս շուկաներէ և փողոցներէ, կրկին կը հասնինք Ա. Յարութեան տաճարը, գիտելու զայն մանրամասնորէն, մեր առաջնորդին հետ: Տաճարն ունի երկու դուռ, իրարու կից. մին պատով զոցուած: Երկրորդը մուտքի դուռն է, որուն մէկ թէկին վրայ ծակ մը մեր ուշաղրութիւնը կը զրաւէ: առաջնորդնիս կը բացատրէ. տակից, ամէն որոշեալ ժամերուն, երթ զուռը կը զոցուի, դուռս կը զրուի սահնդուխ մը, որուն միջոցաւ, մահմետական մը բանաւիով կը զոցէ զուռը, յետոյ որոշեալ ժամուն բանալու նոյն ոճով: Ներսը բնակող հայ, յոյն և լատին վարդապետներ չեն կարող դուռս ելլեւ: Ան կը շարունակէ բացատրութիւնը: առաջին դարերուն առանձին մատուռիկներ էին Առոր Գերեզմանը, Գողգոթան, եւն. խաչակիրները փոքր զտնելով, նոր շէնքի մը, եկեղեցւոյ մէջ առին բոլոր սրբավայրերը: Այսօր Ա. Յարութիւն կոչուած տաճարին մէջ են ոչ միայն Ա. Գերեզմանը, այլ նաև Գողգոթան, խաչակիրտիւտի տեղը, պատահաց բարը: Կ'անցնինք տաճարին սահնդուխ մեջ այս անգամ բովածի սահնդուխ մը կ'եւլենք Գողգոթան, բուեայի ձեւով վերէն վար շիտակ կարուած: Երկու խոշոր սիւներ սրբավայրը երկու թեւերու կը բաժ-

նեն. բաժանում մը որ երկու հասարաւ կութեանց իրաւունքն ալ կը նշանակէ, կը խորհրդածէ առաջնորդնիս, աւելցնելով թէ հոս ամէն ինչ իրաւունքի վրայ հիմնուած է: Հիւսիսային մասը Յունաց բաժինն է, իսկ հարաւը՝ Ֆրանչիսկեան պակաւին միջինը կը մնայ Յայլի կեղծին բաժնին մէջ կը մարդարու կը վառուին: Պատանաց բարէն կը ծովինքաման բայլը, որու մարդարու կը մուտքութիւն խնդրողները ամէնէն մեծ և նուիրական սրբավայրը: Առաջնորդ հայրը

Երուսաղէմ.

յիշատակը կը պատկերէ: Դէպ ի ձախ արուեստի կոթող մը շքեղութեան՝ որուն կը հանդիպինք Եւրոպայի մէջ գոնուած սրբավայրերու վրայ: Բարձր տախտակամածի բանական վայրը: Աչ մէկ հետք կոստանդնեան հրաշալիքէն. թշնամիներու ձեռքն ու կրակը բնաջինջ ըրած են ամէն ինչ որ փայլ կամ պերճութիւն պիտի տար Արբավայրին:

Այսօր ան ուղղանկիւնածեւ շէնք մ'է, թոյներէն շինուած 1810 ին, փոքրիկ զրմանք մը վրան: Գերեզմանը մտնելէ առաջ բէթ մը վայրկեան լուսթիւն... տեղը: Բանի մը վայրկեան լուսթիւն... և առաջնորդնիս ցոյց կու տայ աշակողմը կը մտնենք փոքրիկ նախագաւիթ մը « Հրեշտակի մատուռ » կոչուած. որովհետեւ, կը մեկնաբանէ առաջնորդնիս, հոս էր որ հրեշտակը բարի մը վրայ նստած՝ Յիսուսի թագավորածէն:

Կ'իջնենք Գողգոթային վրա: Գրան

գիմաց կը գտնենք « պատանաց բարը ».

աւանդութիւնը հոս կը գնէ, վրայ կը բերէ

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռաջաց առաջնորդնիս, ժայռը՝ որուն վրայ Նիկո-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կիներուն,

և կը ցուցնէ մեզի այդ բարէն կտոր մը

ազուցուած մարմարէ պատուանդանի մը

մէջ որ մատրան կեղրոնը կը բռնէ: Կ'ա-

ռայաց առաջնորդնիս, արքավայրը եւ աւետեղ սուրբ կ

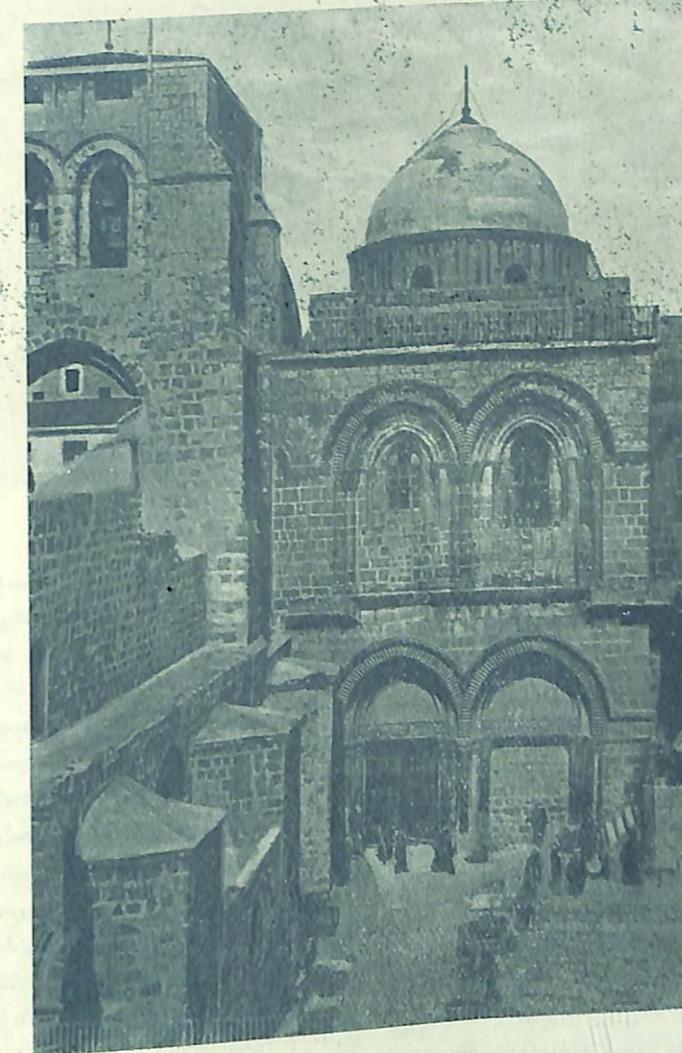
ուաջնորդովինք բուն Ա. Գերեզմանը. շատ փոքրիկ աղօթարան մը, Յ-4 հոգի հազիւ կրնան կենալ: Փայով՝ որուն մէջ փորուած էր Գերեզմանը՝ աղօթարանի բոլոր շուրջը բռնած է: Սուրբ Գերեզմանը կը զանուի աջ կողմը, ապառաժուս զանգուածին կից, բայց վրան և առջեւը հաւասարապէս կը գոցեն սպիտակ մարմարէ սալաքարեր: Պատին վրայ՝ Յիսուսի Ա. Յարութիւնը ներկայացնող երեք պատկերներ: Առաջնորդնիս կը բացատրէ որ երեք ազգերու, հայ, յոյն և լատին, իրաւունքը կը ներկայացնէ, և կը յաւելու: Հոս ամէն օր երեք լեզուով և արարողութեամբ սուրբ պատարագ կը մատուցուի: Ա. Յարութեան տաճարը միակ ազգի մը չի պատկանիր. տարբեր կրօնքով և լեզուով ազգեր հոս իրաւունքներ ունին: Միեւնոյն ժամանակ կը լսենք լատիներէն, հայերէն, յունարէն երգեր, իւրաքանչիւրն իր յարկաբաժնին մէջ կամ Գերեզմանին շուրջ: Համայն մարդկութիւնն է որ կ'աղօթէ, պիտի խորհրդածուի, բայց իրականութեան մէջ յոսի տպաւութիւն կը թողու:

Տաճարին շուրջը գեռ ուրիշ խորանիկներ կան մէկ կամ միւս ազգին սեփական: Ասոնց մէջ մեր ուշազրութեան կը զարնէ խաչիւտի մատուուը, ստորերկեայ տեղ մը, մութ: Տրուած բացատրութեան համեմատ, աւանդութիւնը հոն կը գնէ ջրամբար մը՝ ուր հրեաները նետած ըլլան Յիսուսի և աւազակներուն խաչերը: Ուսկից Ա. Հեղինէ կը զանէ զանոնք և հրաշքի մը միջոցաւ կը ճանչնայ ճշմարիտ խաչը: Տեղոյն վրայ խաչի նշանը զրուած կայ: Վերջապէս կը թողունք Ա. Յարութեան տաճարը, տիսուր յիշատակներով, կը հեռանանք յաջորդ օրը շարունակելու մեր այցելութիւնն այլուր:

Չեռքերնիս ունեցած օրակարգը կը նըշանակէ «Այցելութիւն Գեթսեմանի»: Ուստաւորներու կեանքը քիչ մը զինուուրական է. առանց զանդաղելու հարկ է հետեւիլ խումբին: Դարձեալ կ'անցնինք բաղաքին մէջէն. Գեթսեմանին դուրս կը կը ճնշէ մեր վրայ. հոս Աստուածամարդը

արիւն բրանած...: Երկիւոյիւ և սգակիր մտածումով կը թողունք «Հոգեվարքի վրայ: Անիկա այսօր և ոչ իսկ լոյս առածարը»:

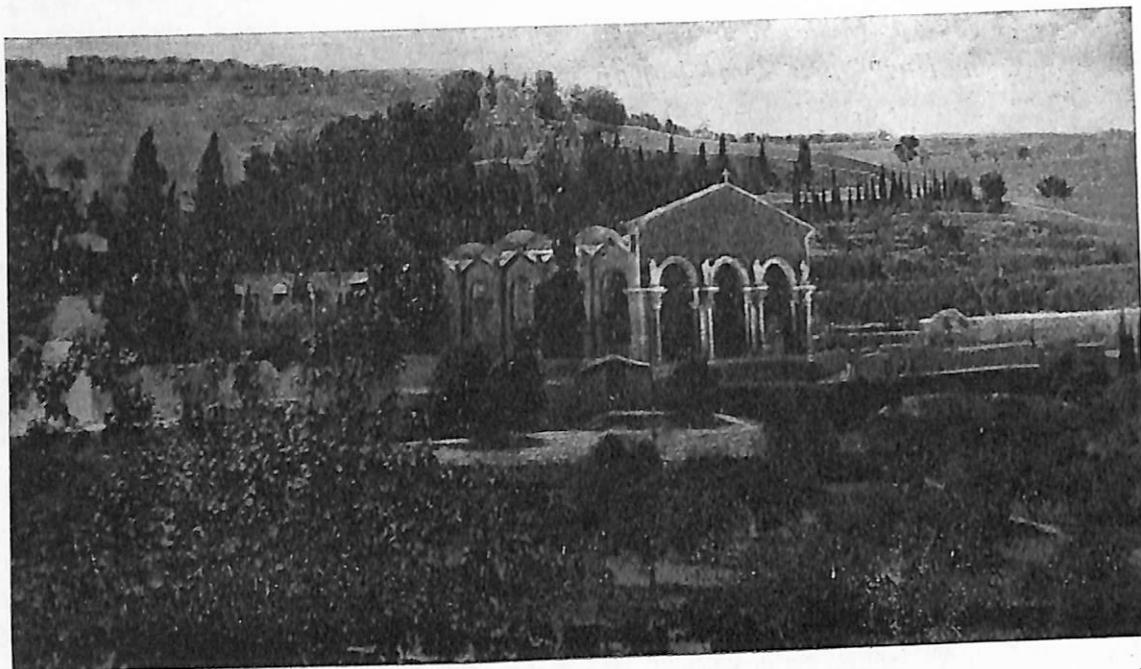
Քանի մը բայլ՝ և ահա ուրիշ սրբաւովիւնու պատուհան մ'ունի: Մեր աշակողմը, երկար անցք մը ժայռին մէջ կտրուած, վայր մը. Սուրբ կուսին Գերեզմանը: Մինչ

Ա. Գերեզմանի տաճարը

չի յիշեցներ բիւզանդական տաճարը, որ շքեղորէն կը բարձրանար Գերեզմանին վրայ: Անիկա այսօր և ոչ իսկ լոյս առածարը»:

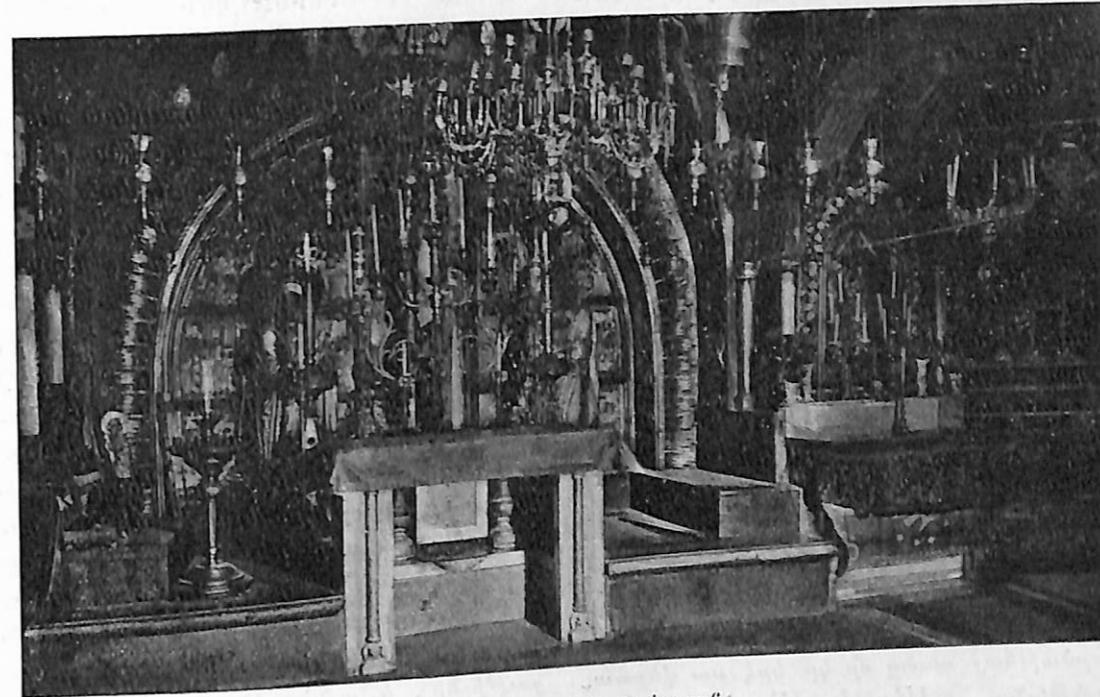
Քանի մը բայլ՝ և ահա ուրիշ սրբաւովիւնու պատուհան մ'ունի: Մեր աշակողմը, երկար անցք մը ժայռին մէջ կտրուած, վայր մը. Սուրբ կուսին Գերեզմանը: Մինչ

Զիթեմեաց լեռը

երկիրն է. ամէն քայլի մարդ կը հանդիպի պատմական - նուիրական քարի մը, աղբիրի մը և այլն : Հոս քարայրն է ուր Յիսուս « Հայր մեր » սորվեցուց աշակերտներուն, - Զիթենեաց րլան կողքին, որուն գազաթն է Յիսուսի Համբարձման սրբավայրը, - հոն՝ տեղն է, ուսկից Յիսուս Երուսաղէմը տեսնելուն արտասուեց. վարը հեռու՝ Սիլովամի աղբիրը: Աւելի հեռու՝ Ա. Պետրոսի ուրացման տեղը, կամ, որ նոյնն է Կայիխափայի տունը, ուր այսօր հրաշալի եկեղեցի մը կանգնած է. և գեռքանիներ... դժբախտաբար ոչ ամէնը ըլլիստոնէից ձեռքն է: Ասոնց կարգին է « Վերնատունը », սենեակը՝ ուր Յիսուս վերջին ընթրիքն ըրաւ, և ուր հաւանօրէն Առաքեալները կը հաւաքուէին վարդապետին՝ մահէն վերջ, և ուր՝ ըստ աւանդութեան՝ Հոգին Սուրբ իշաւ: Թէպէտեւ կանուխին անձին մէջ կը կատարուի տարւոյն ամէն գերաթ օրերը, ժամը 3 ին, մասնակցութեամբ քահանայից և ժողովրդեան:

Մեր առաջին Ուրբաթ օրն է Երուսաղէմի մէջ ու սիրով կը կատարենք Խաչի ձանապարհի ջերմեռանդութիւնը, առանձին մեր խումբով, անձամբ տանելով վեր իբրեւ մզկիթ՝ մահմետականներուն ձեռքն է: Հազիւ ձեռաձիր մը տալով կը մտնենք ներս: Փոքրիկ սենեակ մը, զեղեցիկ սիւներ, ուրոնք զայն երկութիւնը կը դնէ Պիղատոսի ապարանքը. բակին մէջ է որ

Գողգոթա - ԺԲ և ԺԳ կայան

կը նշանակէ Յիսուսի երրորդ անգամ իշալը: Ծնրադիր կը կատարենք աղօթքը: Մնացեալ հինգ կայանները կը կատարենք գողգոթայի վրայ և Ս. Գերեզմանին առջեւ: Պաղեստինի մէջ միայն Երուսաղէմը չէ որ կը պարձի սուրբ յիշատակներով, ուր կը պարձի բաղացներ ալ կան որ սրբավայրեր ունին: Ասոնց կարգին ամէնէն հետաքրքրութիւնն է բեթղեհէմը, որ կը պարձի բրականն է բեթղեհէմը, որ կը պարձի յիշատուծոյն ծննդավայրն ըլլալու և նահիր Աստուծոյն ծննդավայրն ըլլալու և նահիր հանձով կը հսկէ Անոր օրորոցին վրայ: Խանգերութիւնը կայանի յիշատակը յիշատակը: Հենգերութիւնը կայանի յիշատակը: Կ'ընենք զառիվեր ճամբու մը սկիզբը: Կ'ընենք զառիվեր ճամբու մը սկիզբը: Աւելի վեր՝ վեցերորդ կայանը: Նոյն ճամբուն ծայրը՝ եօթներորդ կայանի յիշատակը տակն է. հոն կ'աղօթենք: Յիշատակին նուիրուած մատրան մը մէջ, կը տեսնուի կարմրագոյն սիւն մը՝ կանգնած ժայռին վրայ: Աւանդութիւնը կ'ուզէ որ այդ սիւնի վրայ զբուած ըլլայ Յիսուսի զատանինին պարտութեան վճիռը: Ութերորդ կայանը պարտի մ'առջեւ, որուն կը կատարենք պատի մ'առջեւ: Կ'աղաքի բոնիած հնիներ բոնիած են: Գաղաթը կը բարձրանայ մութ շէնքի մը մասցորդը: Ծնունդի եկեղեցին է որ իր մէջ կը պատապարէ հոս ալ պատին վրայ ագուցուած սիւն մը

սուրբ քարայրը. իսկ շուրջը երեք հասարակութեանց, հայ, յոյն և լատին վանքերը: Հիւսիս-արեւմտեան շրջանն ընելով, կը հասնինք քաղաքին հրապարակը: Եւ ահա Ծննդեան տաճարը: Կատ ցած դռնէ մը կը մտնենք նախագաւիթին մէջ՝ մերկ և մուռթ: Կայ սակայն մեծ դուռ մը որ մուտքն է դէպի ի եկեղեցին: Չորս կարգ միակտուր սիւներ, կարմրագոյն, եկեղեցին կը բաժնեն հինգ թեւի: Ամբողջութեամբը հսկայ երեւոյթ մ'ունի անիկա. անզարդ ազնուութիւն մը, շատ պատշաճ Աստուածառդուոյն խոնարհ որբանին պատսպարան ըլլալու: Ծննդեան քարայրը ստորեւ կը գտնուի: Ասնդուզներէ կ'իջնենք նուիրական վայրը, որ գրեթէ ուղղանկիւնաձեւ է: Արեւելեան ծայրը սանդուզներու ստորոտը, կայ յդկուած գմբէթաւոր խորշ մը. յատակը փայլուն սպիտակ մարմարով, արծաթեայ աստղ մը կը կրէ սա վերտառութիւնը. «*Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est*» այսինքն «Հոս կոյս Մարիամէն Յիսուս Քրիստոս ծնաւ»: Հոս, ձմեռ իրիկուն մը, Ա. կոյսը ծնաւ իր անդրանիկը և խանձարուրի մէջ փաթթելով դրաւ մսուրին մէջ: Հիացումի, երախտագիտութեան և սիրոյ զգացումներ կը պատեն զմեզ. կը ծնրազրենք և կարծէք կ'ուզենք լսել դարեր առաջ երգուած հրեշտակներու քաղցր երգը՝ «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ...». ոհ, որքան մինիթարական է խոկալ և աղօթել...:

Չորս քայլ հեռու սուրբ քարայրէն, դէպի ի հարաւ-արեւմուտք՝ մեզի կը մատնանշուի մսուրը: Խոռոչ մը, դրուագուած սպիտակ մարմարով, ուր Աստուածամայրը քիչ մը ցուրտ յարդի վրայ դրաւ Աստուածորդին: Ահա Մեսիային ապարանքը: Ի՞նչ աւելի մեծ նշան խոնարհութեան, ի՞նչ աւելի մեծ նշան սիրոյ:

Կը հեռանանք Բեթղեհէմէն մեզի հետանելով խաղաղութեան և սիրոյ շունչ մը: Ապերախտ մարդկութիւն որ չ'ուզեր ճանչնալ խոնարհութիւնը և սէրը Աստուծոյ...:

ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆԸ

Շուրջ շարաթ մը սրբավայրերն այցելած միջոցին՝ ուրախութեամբ տեսայ, հայկական բաժինն ալ, սուրբ Երկրին մէջ: Հոս ամէն ցեղի և կրօնքի ներկայացուցիչներ կան, և իւրաքանչիւրը, այսպէս ըսելու համար, սեփական իրաւունքով և սովորութեամբ կ'ապրի: Կարելի է ըսել, ուրիշ ոչ մէկ երկիր, որքան Երուսալէմի մէջ, ազգայնական ոգին գօրաւոր է. հակառակ անոր որ ոչ մէկ ազգի հայրենիքն է ան. և սակայն ի՞նչ վրէժինդրութիւն իրաւունքը պաշտպանելու և որքան զոհողութիւն՝ ձեռք բերուած իրաւունքը չկրոնցնելու համար: Հայը որ ամենուրեց կը գտնուի, զարմանալի չէ ուրեմն որ Երուսալէմի մէջ ալ ցոյց տայ իր ցոյւթիւնը, և այն՝ հին դարերէ ի վեր: Այսօր զբեթէ 3000 հայութիւն կայ երեք յարանուանութեանց բաժնուած, և տէր՝ հարուստ սրբավայրերու: Ասոնց մէջ առաջինն է Արքոց Յակոբեանց տաճարը, որ կը ծառայէ Աթոռանիստ եկեղեցի Հայ Եջմիածնականներու: Ան, հին աւանդութեան մը համեմատ, կանգնած է հոն ուր Հերովդէս Ազրիպաս սուրով սպաննեց Ա. Յակոբոսը: Եւ եկեղեցւոյն հիւսիսային պատին մէջ կը գտնուի հարուստ մատուռ մը, հոս կը զրուի մարտիրոսութեան տեղը. «Գլխազիր»: Եկեղեցին ներկայ դիրքին մէջ ծբ դարու զործ է: Երեք թեւոնի և կը կրէ եղական գմբէթ մը վեց պատուհաններով՝ որոնցմէ լոյս կ'իջնէ Վկայարանին ներսը: Եկեղեցւոյն կից է համանուն վանքը, ուր կը նստի Պատրիարքը, որ է միանգամայն վանահայր: Հսկայ հաստատութիւն մը, որ իր շրջափակին մէջ կ'առնէ Պատրիարքարանը, Ժառանգաւորաց յարկաբաժին, Աբեղայից թաղ, Տըպարան, Նոր դպրոց և Գաղթական ժողովրդեան տուն: Ամէնքը իրարու քով և իրարու վրայ: Վանք և աշխարհը միասին կ'ապրին: Վանքի շրջապատէն դուրս կան բազմաթիւ հայեր՝ քաղաքացի անունով

ծանօթ: Հայ Եջմիածնականները Արքոց Յակոբեանց սրբավայրին տէրը չեն միայն, այլ իրաւունքներ ունին դարձեալ սուրբ Գերեզմանին, սուրբ Քարայրին և ուրիշ կարեւոր սրբավայրերու վրայ:

Անդին Հայ Կաթողիկէ փոքրիկ հասարակութիւնն ալ տէր է ոչ նուազ կարեւոր սրբավայրերու. «Յաւագին Մօր» եկեղեցին և Խաչի ճամապարհին երրորդ կայանի մատուռը: Ներկայ եկեղեցին շինուած է 1856 ին: Նախկին դարերու մէջ շինուած սրբավայրին մնացորդները կը տեսնուին սերպայրէ ներկային գետնայարկին մէջ. Խճաքարէ երկու ոտնատեղիները: Բարեպաշտ աւանդութիւնն է կը համարի որ հոս կեցած էր գութիւնը կը համարի որ հոս կեցած էր Աստուածամայրը, տեսնելու համար Որդույն անցնիլը...:

Երուսաղէմ, Երուսաղէմ, քանի՛ քանի ազգերու, ժողովուրդներու վրայէդ անցնիլը տեսներ ես, որոնց հետքերն հազիւ կը նըշմարեն ներկաները: Խնդնաբերաբար կուգայ ինձի յիշել Ա. Խաչակեանի տողերը: Բանաստեղծը առջեն ունի Արարատը. կրնանք նոյնը կրկնել Երուսաղէմի ալ.

«Մահալունապ սերունդներու Աչքն է դիտել լոյս - գագաթին Ու անցել:

Հերթը մի պահ քոնն է հիմա, Դու էլ նայիր սէգ ճակատին Ու անցիր»:

ՈՒԹԾԱԽՈՐ

